

SZELJAK GYÖRGY

Alkoholfogyasztási minták egy mexikói nahua indián közösségben¹

Az alkoholfogyasztás számos ember hétköznapi és ünnepi életének fontos elemét képezi. Bár sok esetben egyéni konfliktusok forrásaként kezeljük, legalább annyira része az egyes közösségek kultúrájának. Rengeteg helyi szabály vonatkozik arra, kinek, mikor, kivel és mennyit lehet innia. Ezek az előírások természetesen könnyen ellentétbe kerülhetnek más fajta társadalmi normákkal, főképp különböző kulturális elvárások és megnyilvánulások találkozásakor. Ez a tanulmány egy mexikói nahua indián falu alkoholfogyasztási mintáit elemzi a benne résztvevők – gyakran eltérő – szemszögéből. Ennek révén lehetőség nyílik a közösség értékrendjének, gazdasági szemléletének, társadalomszervezetének, rituális gyakorlatának jellemző vonásait feltérképezni. A vizsgálat módot nyújt annak megértésére is, hogy a faluban az utóbbi két évtizedben végbement gyors kulturális átalakulások miatt kialakult krízishelyzetekben az alkohol fogyasztása miért tűnik fel a mindennapi élet egyre több területén.

1996-ban az egyik hétfői reggelen a mexikói Xochiatipan de Santa Catarina járás rendfenn tartói rajtaütésszerűen megjelentek a járásközponttól kétórányi gyaloglásra lévő nahua indián falu, Pachiquitla piacán, majd a helyiek tiltakozása közepette lefoglalták a járásközpont egyik legmódosabb kereskedőjének pálinkával teli hordóit. Az intézkedésre a néhány hónappal azelőtt megválasztott járási vezető utasítására került sor, aki a mértéktelen alkoholfogyasztásra hivatkozva betiltotta az iparilag előállított, cukornádból készített pálinka kereskedelmi forgalmazását a járás területén. Ettől az időponttól kezdve néhány hónapig nem lehetett legálisan pálinkát árulni a járás területén, sok falubeli órákat gyalogolt, hogy a környező járások indián falvaiban pálinkát igyon, vagy beszeresse azt az ünnepekre és rituális alkalmakra.

A rendelet meghozatala a főként meszticiek által lakott Santa Catarina de Xochiatipánban és a hegyek között fekvő 32 indián faluban, így Pachiquitlában is nagy vitát kavart. A járás vezetője, az alkoholkereskedelemben közvetlenül nem részesülő mesztic elit tagjai – gyakran hatalmi, politikai érdekeik leplezésére használt felvilágosító szerepkörükből formálva véleményt –, illetve a területen dolgozó egészségügyi alkalmazottak, tanárok a túlzott alkoholfogyasztást az indiánok „elmaradottságának” egyik legfőbb kiváltó okaként magyarázták. Érvek elsősorban a mexikói kormányzati intézmények által is hangoztatott „felvilágosító jellegű” érvek voltak, amelyekben a jobb életminőség megteremtése, az indián családok gazdasági felemelkedése, az alkoholfogyasztásból adódó betegségek elkerülése, illetve gyógyíttatása közvetlen kapcsolatba került az egyre mértékletlenebb pálinka fogyasztás megállításával. Véleményük szerint az indián családok az

általuk megtermelt termények feleslegének értékesítése után vagy az állami támogatásként kapott pénzt pálinkára költik, ezért nem képesek megvalósítani a többségi társadalom által elvárt stratégiát, melynek része az előrelátó tervezés, az összegyűjtött tőke befektetése, jobb munkaeszközök megvétele, az életkörülmények javítása, a gyermekek iskoláztatása és ezáltal a lassú társadalmi felemelkedés.

Az alkohol forgalmazásából jelentős hasznot húzó kereskedők egyértelműen politikai támadásként magyarázták a rendeletet, szerintük a járás velük szemben álló érdekcsoportja így próbálta gazdasági és politikai hatalmukat csökkenteni. Bár elismerték az alkoholfogyasztás romboló hatását, azzal érveltek, hogy ők csak a valós keresletet elégítik ki. A pálinkával való kereskedés az egyéb alkoholos italokhoz hasonlóan az ország területén legális, és ha nem ők szállítják a pálinkát a falvakba, akkor azt az indiánok más járások kereskedőitől szerzik majd be.

Pachiquitlában szintén megoszlottak a vélemények. A közösségi alkoholfogyasztásban csak kivételes alkalmakkor részt vevő, viszont az alkoholfogyasztásból eredő inzul tusokat leginkább elszenvedő nők közül sokan üdvözölték a rendeletet, bár ők is kitar tottak amellett, hogy az ünnepekkor szükség van az alkohol fogyasztására. A férfiak szinte egyöntetűen a pálinkakereskedelem betiltása ellen foglaltak állást, érveik elsősor ban kulturális természetűek voltak. Főként a tradícióikat és a közösség egységét féltet ték, mivel a sámánok által végzett termékenységi és gyógyítórítusok, a közösségi ünnepek, temetések, a szerződés kötések és a mindennapi szórakozás közben központi szerepet töltött be az alkohol szimbolikus felajánlása, majd közösségi fogyasztása. *„Ha nincs pálinka, akkor egyetlen ünnepet, rítust, szerződés kötést sem tudunk megfelelő módon megtartani, és nem tudjuk kifejezni a tiszteletünket a másik iránt”* – ez volt a leggyakrab ban hangoztatott érv.

A rendeletet csak rövid ideig lehetett betartatni. A szomszédos járások falvaival új intenzív kereskedelmi kapcsolatok alakultak ki, megindult az alkohol rendszeres beáram lása, ugyanakkor felment a pálinka ára. A járás vezetője pedig rövid időn belül rájött, hogy pártja szavazatait és önmaga támogatását kockáztatja, ha továbbra is fenntartja a rendeletet, így néhány hónap múlva már újra szabadon lehetett pálinkát forgalmazni a járás területén.

A konfliktus során az állam által inspirált, modernizációs érveken alapuló, gazdasági és egészségügyi szempontokat előtérbe állító elképzelések kerültek szembe a nahua közösség kulturálisan meghatározott érveivel. A járás helyi elitje paternalisztikus fellé pésekor kizárólag az alkoholfogyasztás dezintegratív szerepét emelte ki, míg a nahuák (főként a férfiak) érvrendszerének központi elemévé vált az alkoholnak a közösség összetartásában betöltött szimbolikus szerepe.

Kétségtelen, hogy a terepmunkám helyszínén, Pachiquitlában az alkohol szimboli kus felajánlása és fogyasztása a férfiak esetében a közösségi szolidaritás kifejezésének egyik legfontosabb gesztusa. Ugyanakkor nyilvánvaló az is, hogy a családfők a terményfelesleg eladása után kapott pénzük egy jelentős részét alkoholra költik, és ez moderni zációs szempontból valóban akadálya lehet a helyi viszonyok közötti relatíve jobb élet körülmények megteremtésének. A falu főterén, az utcákon mindennapos a földön fekvő részeg férfiak látványa. Különösen fontos hangsúlyozni, hogy Pachiquitlában az alko holfogyasztás a férfiak privilégiuma, míg a férj részegségének következményeit (a szé gyen, a család verését, a magas tápértékű ételek fogyasztásának hiányát) elsősorban az

asszonyok és a gyerekek szenvedik el. A nemek eltérő viszonya világosan megfigyelhető az általam készített interjúkban is. A férfiak elsősorban az alkoholfogyasztás integratív hatását hangsúlyozták (a riportok kulcsszavai a tisztelet, az elismerés, a barátság, az egyenlőség, a szolidaritás), a nők viszont főként a destruktív vonásokat emelték ki (erőszak, bántás, sértés).

Tanulmányomban mégsem az alkoholizmusnak olyan helyi, egyének szintjén megfigyelhető patológus jellegzetességeit elemzem, amikor az ivás már mindennapi szükségletté válik, és az alkoholfogyasztás legfőbb célja a közérzet javítása lesz. Szintén jellemzem csak, de nem írok részletesen arról, hogy a családon belül milyen konfliktusokat okozhat mindez. Elsősorban az alkohol felajánlásának és fogyasztásának kulturálisan meghatározott mintáit vizsgálom, s ezáltal lehetőség nyílik a közösség értékrendjének, gazdasági szemléletének, társadalomszervezetének, rituális gyakorlatának jellemző vonásait kiemelni.

Másrészt az elemzés módot nyújt annak megértésére is, hogy a faluban az utóbbi két évtizedben végbement gyors kulturális átalakulások miatt kialakult krízishelyzetekben az alkohol felajánlása miért tűnik fel a mindennapi élet egyre több területén. Ennek elemzése azért is fontos, mivel az alkoholfogyasztás mérséklése érdekében államilag inspirált bármely modernizációs és egészségügyi program, felvilágosító munka csak akkor lehet eredményes, ha számol az alkoholnak a nahua közösségekben betöltött szimbolikus szerepével.

Társadalmi változások és alkoholfogyasztás

A Pachiquitlánban elfogyasztott alkohol mennyiségét nehéz pontos szám adatokkal jelölni. 1996-ban, a faluba vezető földút megépülése után a járás egyik leggazdagabb, teherautóval rendelkező kereskedője minden héten összesen 880 liter pálinkát szállított a faluba. Ennek kisebb részét a piaccal nem rendelkező környékbeli nahua falvakban élőkh vásárolták meg, nagyobb részét pedig a falubeliek fogyasztották el. A pálinkával kereskedők, a helyi kocsmárosok és az orvos 1996-os információi alapján ekkor a közel 1200 fős falu 366 16. életévét betöltött felnőtt férfi lakosa átlagosan egy–másfél liter pálinkát ivott meg hetente.

Az alkoholfogyasztás jelenlegi mértékének megértéséhez figyelembe kell venni a régióban az utóbbi néhány évtizedben bekövetkezett társadalmi változásokat. A Sierra Madre Oriental hegyei között Hidalgo államban található Xochiatipan járásnak 1981-ig nagyon szórványos kapcsolata volt a Huasteca hidalgüense más részeivel. Kiepített utak hiányában csak a száraz évszakban járható ösvényeken lehetett eljutni a régió gazdasági, vallási és politikai központjába, a 60 kilométerre fekvő Huejutlába. Az útra főként kereskedők vállalkoztak, akik kukoricával, babbal, csilipaprikával és cukorral megrakott öszvéreikkel 12 óra alatt jutottak el a városba, majd üdítővel, vásznakkal, szappannal, bozót-vágó késsel megrakva tértek vissza.

Addig az időpontig még nem szállítottak nagyobb mennyiségben a járás területére iparilag előállított alkoholt. A rítusokhoz, a közösségi ünnepekhez és a mindennapi szórakozáshoz szükséges alkoholmennyiséget a járásközpont mesztic elitje és a nahua indiánok a tradicionális módszerrel állították elő. A másfél-két éves cukornádat az adott

év márciusában vagy áprilisában levágták, az őszevrek ereje által forgatott, fából készített sajtoló, a *trapiche* segítségével kipréselték a cukornád levét, majd azt a tűzre helyezték és forralni kezdték. A cukornád levének nagyobb részéből 3-4 órás forralás után barnacukrot (*pilon*) készítettek másik részét pedig egymásra rakott agyagedényekben (*chichapal*) forralva pálinkává (*aguardiente, cana*) desztillálták (Ruvalcaba 1991:127–144). Az indián falvakban ekkor az alkohol luxuscikk volt, melyet rituális felajánlásokon és közösségi ünnepeken fogyasztottak, és kevésbé volt a mindennapi munka és szórakozások velejárója.

Az 1980-as évek elején mind a közlekedési lehetőségekben, mind a terület földtulajdoni struktúrájában változások következtek be. 1981-ben megépítettek egy földutat Xochiatipan járásközpontja és Huejutla között. A földúton a száraz évszakban már teherautókkal is lehetett közlekedni, ezáltal lehetőség nyílt nagyobb tömegű kereskedelmi áru forgalmazására a járás területén. A több mint egy évtizedig tartó, véres összecsapásokkal járó földharcok után Hidalgo állam ugyanebben az időben vásárolta fel a környéken élő marhatenyésztéssel foglalkozó mesztic földbirtokosok földjeit is, majd szétosztotta azokat a túlnépesedés miatt földhiánnyal küzdő indián közösségek között (Ruvalcaba 1990; Schryer 1990). Xochiatipan járásban ma már senkinek nincs 28 hektárnál nagyobb földtulajdona. A járás földmagántulajdonnal rendelkező mesztic földbirtokosai ekkor az addigi jól jövedelmező legeltetéses szarvasmarha-tenyésztésről áttértek a kereskedelmi tevékenységekre. Kihaszánálva a jobb közlekedési lehetőségeket, a kártérítésként kapott pénzért teherautót vásároltak, és boltokat nyitottak a járásközpont főterén. Gazdasági erejüket, összeköttetéseiket és a kereskedelemhez szükséges ismereteiket felhasználva az iparilag előállított termékek közvetítőivé váltak a városok és az indián falvak között. Ettől kezdve az egyik legfontosabb kereskedelmi cikk a San Felipe Orizatlán környékén iparilag előállított rossz minőségű cukornádpálinka lett, melynek ára a kereskedelmi verseny miatt egyre csökkent, és mára teljesen kiszorította a tradicionális módszerrel előállított jobb minőségű alkoholt.

Az olcsó pálinka megjelenését és tömegessé válását a kereslet élénkülése is ösztönözte. A kormányzati modernizációs projektek (Progesa, Procampo) az 1990-es évektől korlátozott, de szabadon felhasználható pénzüsszeghez juttatták az indiánokat. Emellett a piac széles körűvé válása is arra ösztönözte a nahuákat, hogy a hagyományos cserekereskedelemmel szemben a terményfeleslegüket pénzért értékesítsék, mivel számos új piaci terméket már nem lehetett közvetlenül kukoricáért, babért cserélni.

1999-es adatok alapján a Pachiquitlába érkező kereskedők 3,5 pesóért (0,35 USD) árulnak egy liter 30–35 százalékos alkoholtartalmú, rossz minőségű pálinkát. A paradox helyzetre jellemző, hogy egy 0,33 literes, 5-6 százalékos mexikói sör, melyet főként a falu tanárai fogyasztanak (például Corona, Lager) 4 pesóba kerül a boltokban. A járásközpontban kapható, luxuscikknek számító tequila, bacardi literjének ára minőségtől függően 80–150 peso között változik. Összehasonlításképpen egy nahua férfi napszamos 1999-ben napi 20 pesót (2 USD) keresett. A szegénységből adódóan ezért a pálinka az egyetlen alkoholfajta, amelyet a nahuák anyagi lehetőségeik folytán folyamatosan megvehetnek.

Leegyszerűsítés lenne azonban, ha az alkoholfogyasztást csupán az iparilag előállított pálinka olcsóságára vezetnénk vissza, és azt a mindennapi szórakozás egyre inkább elmaradhatatlan eszközének tekintenénk. Pachiquitlában az alkoholfogyasztás egyes ri-

tuális felajánlások kivételével mindig nyilvános helyeken történik: a pálinkát is árusító kis vegyeskereskedésekben, a falu főtéren, az utcákon vagy a lakóházak előtti teraszokon. Egyéves ott-tartózkodásom alatt egyszer sem tapasztaltam, hogy egy férfi magányosan pálinkát ivott volna. Az alkohol felajánlásának és elfogadásának nyilvános, közösség előtt zajló gesztusa legalább olyan fontos, mint magának az italnak az elfogyasztása. Éppen ezért érdemes megvizsgálni, hogy az adott közösségben ki, kivel, mikor, milyen helyen és célból fogyaszt alkoholt, és az alkohol szimbolikus felajánlása és fogyasztása hogyan utal a modernizációs változásokkal szembesülő közösség értékrendjére.

Tisztelet, egyenlőségképzelések, betegségfelfogások

Az alkoholfogyasztási szokásokról vagy az ezzel összekapcsolódó rituális életről, gazdasági tevékenységekről, interetnikus találkozásokról készített interjúim során a magyarázatokban központi kategóriaként bukkant fel a tisztelet és az egyenlőség fogalma. A profán és rituális élet eltérő kontextusaiban használatos tisztelet kifejezés olyan jelentések sorát sűríti magába, amelyek mentén a nahuák szétválasztják a közösségileg elfogadott vagy az azzal ellentétes és deviánsnak minősülő cselekedeteket. A fogalom legfontosabb jelentése az együttműködés és kölcsönösség, valamint a közösség erkölcsi normáinak betartása. Többek között a tisztelettel ellentétesnek minősül a verekedés, gyilkosság, más tulajdonának (földjének, munkaeszközének, terményének vagy pénzének) elbitorlása, a termőföld megművelésének és a jó termésért végzett rituális felajánlásoknak az elhanyagolása, a kölcsön elfelejtése, a megállapodások be nem tartása. Hasonlóképpen deviáns viselkedésnek számít a közösségi ünnepektől való távolmaradás, a felnőtt férfiak esetében a cargo-rendszerben kötelezően betöltött, anyagi ráfordítással járó tisztségek és a heti közösségi munkától (*faena*) való távolmaradás vagy a mások ellen elkövetett mágikus támadások. De a tisztelet megadása vagy hiánya által jelzik a nahuák és meszticek közötti szimbolikus etnikai határokat, illetve a falu lakosai gyakran így határolják el magukat a szomszédos indián falvak lakosaitól is.² Egyén és közösség szoros kapcsolatát jelzi, hogy a tisztelettel ellentétes egyéni cselekedetek (például gyilkosság, verekedés) magyarázzák a közösség egészét érő természeti csapásokat (hurrikán, szárazság) is.

A tisztelet megadásával szorosan összefüggő és a közösség által elfogadott értékrend másik fontos eleme az egyenlőség. Ahogy a közösség tagjai kifejezik: *amíg tiszteljük egymást, addig egyenlők vagyunk*. A külvilágtól elzárt faluban az 1990-es évek elejéig nem volt lehetőség a helyi körülmények közötti nagyobb anyagi felhalmozásra. Az önellátó nahua családok számára a megélhetést a néhány hektáron termesztett kukorica, bab, csilipaprika, cukornád és kávé biztosította. Az elzártság, a többségi társadalomról szerzett tapasztalatok és a spanyol nyelvtudás hiánya miatt az 1990-es évek elejéig még nem beszélhetünk a városok felé irányuló jelentősebb migrációról sem. A környéken nem voltak gyárak, amelyek a helyieknek lehetőséget biztosítottak volna bér munka végzésére. Ekkor még olyan állami programokat sem vezettek be a területen, amelyek szabadon felhasználható pénzüsszeghez juttatták volna a nahua családokat.

Természetesen mindez nem azt jelentette, hogy a falu lakói anyagilag teljesen egyenlők voltak. Az örökösödés, az egyéni képességek, a szorgalom és a szerencse következ-

tében korlátozott anyagi különbségek a múltban is léteztek. Ugyanígy különbségek mutatkoztak a közösségi presztízs vagy az életút során az egyének által felhalmozott szimbolikus tőke tekintetében. A tisztelet fogalmával összekapcsolódó, a beszélgetések során, a közösségi tanácskozásokon gyakran hangoztatott és a mindennapi gyakorlatban megnyilvánuló egyenlőség elv – Cohen kifejezésével élve – inkább annak retorikai (itt mindannyian egyenlők vagyunk) és pragmatikus (úgy viselkedünk, mintha egyenlők lennénk) funkcióira utalt (Cohen 1989:33).

Az egyenlőség ethoszának megőrzését a falu lakói leginkább a tisztelet közösségre elfogadott értékrendszerének megtartásában, így a közösségen belüli széthúzás meggátolásában látták. Mindezt a kívülről érkező hatások kizárásával (például protestáns szekták térítőtevékenysége, politikai pártok megjelenése), a falu földbirtoklási módjával, társadalmi intézményeivel és vallási képzeletével és ezzel szoros összefüggésben a pálinkafelajánlásokkal kapcsolták össze.

A közösségi földbirtoklás (*ejidorendszer*) jellegzetessége, hogy a nahua családok a közösség által kiosztott földet nem adhatták el, csak a felnőtt fiaiknak örökíthették tovább. A család kihalása vagy fiúörökös hiányában a föld visszaszállt a közösségre. A földmagántulajdon hiánya meggátolta azt is, hogy valaki a faluban nagyobb földterületet halmozzon fel. A férfiági örökösödés miatt idegen férfi megélhetés hiányában nem költözött a faluba, a döntően endogám leszármazási rendszer miatt a falu határai zártak maradtak az idegenek előtt.

A közösség igyekezett a belső ügyeit az állami struktúrától függetlenül a falu tagjai által megválasztott tisztségviselők útján intézni, akiknek a fontosabb döntéseket a közösség tagjaival együttesen kellett meghozniuk. A tisztviselők évente cserélődtek, hogy a falu összes férfi lakosa sorra kerüljön. A tisztségviselők hatalmukat nem használhatták fel anyagi gyarapodásra, a tisztségek betöltése a férfiak számára inkább az életútnak megfelelő társadalmi presztízs megszerzése érdekében tett anyagi ráfordítással járt együtt. A falu felnőtt férfait integráló zárt rendszerben a faluban állandó lakhellyel nem rendelkező tanárok, egészségügyi alkalmazottak nem vállalhattak döntéshozó szerepet.

Az egyenlőség ethoszának fenntartásában nagy szerepet játszottak a közösség betegségfelfogásai is. A falu lakói az őket vagy családjukat ért betegségeket és haláleseteket nem szervi bajokra, az egyhangú étkezésből következő alultápláltságra vagy az orvosi ellátás hiányára, hanem mágikus támadásokra vezették vissza. A régióban általános betegségmagyarázatok szerint ha egy falubeli megharagudott egy társára, akkor felbérel egy ártó szándékú vallási specialistát (*tetlachiuikettl*), aki főként hasonlósági mágiával vagy ártó lelkek, az úgynevezett rossz szelek (*ajakatl*) manipulálásával veszélybe sodorja az illető testi integritását (Viqueira–Palerm 1954; Montoya Briones 1971; Hernández Cuellar 1982). A falubeliek általános magyarázata szerint a harag legfőbb oka az irigység, mivel a testvérnek, szomszédnak, falubelinek több földje van, vagy jobb lett a termése, a helyi körülmények között luxuscikknek számító dologra tett szert. Az örökösödési problémák miatt főként a testvérek közötti vádaskodások voltak általánosak a faluban. Mivel a mágikus támadásokat nem lehet bizonyítani – éppen ezért sem a falu tanácsa, sem a járási igazságszolgáltatás nem tud mit kezdeni az ilyen feljelentésekkel –, a falu mindennapi életét belengték a gyanúsítgatások és vádaskodások. A betegségek észlelésekor vagy halálesetekkor a rokonok a sámánhoz fordultak, hogy az 14 kukoricaszemmel végzett jóslás által kiderítse, ki és miért okozta a betegséget. Az általános bizalmat-

lanság légkörében a család biztonságának megteremtése és a betegségek elkerülése végett számos stratégiát alkalmaztak. Egyrészt elkerülték a luxuscikknek számító, piacon megvehető eszközök nyilvános felhalmozását, mely okot adhatott az irigységre. Másrészt a közösség férfitagjainak alkoholra való invitálásával és a közösségi ünnepek szponzorálásával kinyilvánították, hogy hajlandóak a feleslegük egy részét a közösség javára fordítani. Az alkohol mindennapos felajánlása ebben az értelemben tudatos védekezési stratégia volt az irigység és a mágikus betegségek ellen.

Szerződéskötések, szolidaritási kapcsolatok megerősítése

Pachiquitlánban a jogi ismeretek hiánya és a felnőtt lakosság körében megfigyelhető analfabétizmus miatt máig nincs meg az írott szerződések hagyománya. A viták során a közösség tagjainak emlékezete alapján döntenek a falu vezetői. Így például a családok közötti földviták esetében máig azoknak az öregeknek a véleménye számít perdöntőnek, akik jelen voltak az adott földterület egykori felosztásakor, és emlékeznek arra, hogy az egyes családoknak szétosztott földterületek határai hol húzódtak. A faluban történő megállapodásokat a közösség férfitagjai a jelenlétükkel legitimizálják. Mindenki gondosan ügyel arra, hogy a megállapodások nyilvánosan, több ember jelenlétében történjenek. Így például ha valaki terményt, állatot vásárol egy falubelijétől, a többiek előtt, pontosan leszámolva adja oda a pénzt. A „szerződő” felek nyilvánosan elmondják, hogy miről szól a megállapodásuk, majd a vevő az általa felajánlott pálinkával kínálja az eladót, kölcsönösen isznak, végül az egybegyűlteket is megkínálják. A pálinka elfogadása akár egy írott szerződésen az aláírás, hitelesíti a megállapodást, a többi jelenlévő pedig szintén a pálinka elfogadásával jelzi, hogy tanúként van jelen, és későbbi vita esetén hajlandó pontosan visszaemlékezni a megállapodás részleteire. Tisztviselők évenkénti megválasztásakor a tisztségre kijelöltek a közösség által nekik felajánlott alkohol elfogadásával jelzik, hogy elvállalják arra az évre a tisztségeket. Ha elfogadják a pálinkát, utána már nem utasíthatják azt vissza. De nyilvánosan, pálinka elfogyasztásával szentesítik, ha egy apa szétosztja földjét a fiúgyermekei között.

Az ily módon kötött szerződések között nagy jelentősége van a házassági és főként a komasági szerződéseknek. A fiatalok házassága máig a szülők közötti egyezségen alapul, ezt szentesíti, ha a családfők tanúk jelenlétében kölcsönösen elfogadják az először a fiú apja, majd egy későbbi alkalommal a lány apja által felajánlott pálinkát. A nem közvetlen vérrokonságon alapuló komasági kapcsolat célja, hogy a szülők saját maguk és gyermekeik számára is a közvetlen rokonságon túli szolidaritási szövetségeket alakítsanak ki, ezáltal növeljék a falun belüli biztonságukat. Egy gyermek az élete során számos keresztszülőre (*padrino* és *padrina*) tesz szert, így a katolikus egyház keretében lezajló átmeneti rítusok alkalmával (keresztelés, első áldozás, házasság) vagy az iskolai ballagásokkor. De ugyanígy keresztszülőt választhat a család, ha nem képes fedezni a beteg gyermek orvosi vagy a sámánok által végzett gyógyítórítusok költségeit. Egy nahua családban általában 5-6 gyermek nő fel, a gyermekekhez kapcsolódó átmeneti rítusok kiterjedt komasági rendszer kialakítására adnak alkalmat. A gyermekek körül így létrejön egy szociális háló, amely biztosítja, hogy a szülők esetleges halála esetén se maradjanak kiszolgáltatottan a közösségben. Ugyanakkor a keresztszülők is szövetséget kötnek, köl-

csönösen segítenek a földművelési munkák elvégzésében, nagyobb bizalommal kölcsönöznek pénzt, terményt egymásnak a kritikus helyzetekben. A baráti kapcsolatok formalizálása után következetesen komának (*compadre*) és komaasszonynak (*commadre*) szólítják, esténként gyakrabban meglátogatják egymást. Ilyenkor a vendéglátónak ételt és pálinkát illik felajánlani. A falut behálózzák a nyilvánosan számon tartott komasági kapcsolatok, melyek gyakran szorosabb szövetségeket jelentenek, mint a közvetlen rokonokkal kialakítottak. Különösen az utóbbi időben figyelhető meg, hogy a földhiány miatt a fiútestvérek és családjuk között megnőtt az örökösödési konfliktusok száma és az egymással való rivalizálás, ugyanakkor csökkent a rokonságon belüli együttműködés mértéke. A faluban általam gyűjtött történetekben a koma az, aki figyelmezteti társát, ha megcsalja a felesége, vagy ha valaki ártani akar neki. A családok igyekeznek a szomszéd indián falvakban élőkkel is komasági viszonyba kerülni, akikkel főként a járásközpontban rendezett piacokon találkoznak, és a termények eladása után a kocsmában beszélgetnek. A járásközpont mesztic politikai vezetői és kereskedői szintén a komasági kapcsolatokon és az ezzel járó alkoholfelajánláson keresztül próbálnak befolyást szerezni, és érdekeiket érvényesíteni az indián falvakban. A komasági szövetségeket nyilvánosan, alkohol fogyasztása mellett kötik, és időről időre nyilvánosan is meg kell erősíteni azokat. Az ilyen alkalmak közé tartoznak a heti piacnapok, a vasárnapi ünnepnapok, a katolikus szentek ünnepei vagy a munka utáni beszélgetések, amikor kölcsönösen meginvitálják egymást pálinkára. Ha mindez elmarad, vagy az egyik fél nem fogadja el a felajánlott pálinkát, a kapcsolat súlya és az együttműködésre sarkalló morális kötelesség ereje csökken. A család pénzének alkoholra fordítása a nahuák szerint tehát nem fatalizmus vagy a pénz értelmetlen elherdálása közösségi szórakozásra, inkább egy tradíciókon alapuló tudatos stratégia. Célja olyan szimbolikus tőke felhalmozása, melyre minél tágabb körű szolidaritási hálók épülhetnek. A máig jórészt önellátó földművelő közösségben, ahol a szárazság, a hurrikánok és a növényi kártevők miatt a megélhetéshez nélkülözhetetlen jó termés folyamatosan veszélybe kerül, a családfő betegsége pedig kiszolgáltatottá teheti a családot, a társadalmi intézmények alapja, hogy krízishelyzetekben biztosítsák a tagok közötti együttműködést.

A migráció is ebben a kontextusban értelmeződik a faluban. A falubeli fiúk, férfiak általában csak időszakos, néhány éves migrációra vállalkoznak, mivel a város kulturális környezetében lehetetlen olyan szoros szolidaritási kapcsolatok kialakítása, melyek munkanélküliség, betegség, pénzhiány esetén biztonságot nyújthatnának (Szeljak 2000: 126).

A pálinka felajánlásának és fogyasztásának két fő mintája elfogadott. Első esetben a felajánlás célja nem egy konkrét személlyel való szövetség nyilvános megerősítése, hanem a tisztelet általános kifejezése az egybegyűlteknek. Ekkor a felajánló a pálinka megvásárlása után az első pár cseppet a földre önti, megadja a tiszteletet a Földanyának, aki mindannyiukat táplálja. Ezután ő iszik, majd az egybegyűltekhez külön-külön odamegy, és egyenként megkínálja őket. Azok az alkoholt csak szabadkozással, másodszori vagy harmadszori felkínálás és rábeszélés után fogadják el. Az elsőre történő elfogadás a mohóság és iszákosság kifejezése ugyanúgy, mintha valaki a többieknél feltűnően nagyobb mennyiséget iszik az üvegből. A többszöri kínálás azt is jelzi, hogy az illető komolyan gondolja az invitálást. A felajánlás mindaddig folytatódik, amíg az üveg ki nem ürül.

Ha egy konkrét szövetségekötésről vagy annak megerősítéséről van szó, akkor a felajánló az egybegyűltek közül elsőként a kiválasztott személynek kínálja fel a teli üveg

italt, és kedveskedő szavakkal röviden jelzi, hogy mi célból ajánlotta fel a pálinkát. Az illető az első cseppeket ilyenkor is a földre önti a Földanyának, majd iszik az üvegből. Ezután elsőként a meghívójának nyújtva az üveget az előbb leírt módon végigkínálja az ott lévők között az italt. Senkit nem lehet ekkor kihagyni, még a már részegeknek is fel kell ajánlani a pálinkát. Mindkét esetben mindenki ugyanabból az üvegből iszik. A felajánlás gesztusára a következő napok beszélgetéseiben ezután gyakran utalás történik, kihangsúlyozva a szövetség fontosságát.

Közösségi ítélkezés és alkoholfogyasztás

A falu ügyeit az évente megválasztott tisztviselők intézik. Az iskolai tanulmányait befejezett, önálló lakhelyre és közösségi földre igényt tartó férfiaknak egészen addig kötelező néhány évenként a *cargorendszer* hierarchiájába tartozó tisztséget vállalniuk, amíg 55-60 éves korukban be nem töltik a bíró tisztségét, majd tagjai nem lesznek az öregek tanácsának (Szeljak 2000: 119–122; Romualdo Hernández 1982:57–93). Ők semmilyen pénzbeli juttatást nem kapnak. A tisztség tekintélyt és tiszteletet jelent, ugyanakkor anyagi ráfordítással jár, mivel munkával vagy pénzzel szponzorálniuk kell a falu ünnepeit, és abban az évben kevesebb időt fordíthatnak saját földjük művelésére. Hivataluk ideje alatt szinte minden nap fogyasztanak pálinkát, mivel a közösség így honorálja a faluért végzett munkájukat.

A falut érintő feladatokat a tisztségviselők esténként a falu legfőbb vezetője, a járásközpont állami struktúrájába betagozódó hivatalnokokkal kapcsolatot tartó bíró (*juez auxiliar*) házában beszélnek meg. Ekkor döntenek a vitás kérdésekben is. A panaszosnak személyesen kell megjelennie a tisztviselő előtt, akik csak akkor foglalkoznak komolyan a problémájával, ha az egy doboz cigarettát és egy liter pálinkát ajánl fel nekik. A magyarázatok szerint a gesztus számos dologra utal. A tisztségviselő ezáltal győződnek meg arról, hogy a kérelmezőnek komoly problémája van. Az alkohol felajánlásával a kérelmező szimbolikusan jelzi, hogy megadja a nekik járó tiszteletet, elismeri az autoritásukat arra az évre, és előre jelzi, hogy elfogadja a döntésüket. Az alkohollal ahhoz is hozzájárul, hogy a fáradtságos napi munka után a tisztségviselő „ébren tudjanak maradni”, azaz az alkohol és cigaretta által legyen erejük meghallgatni, és felelősen átgondolni a döntésüket. Az alkohol elfogadásával a falu tisztségviselői pedig kezességet vállalnak arra nézve, hogy a közösség normái szerint, részrehajlás nélkül döntenek majd. A probléma meghallgatása után elhívják az „alperest” is, aki hasonló okokból szintén pálinkát és cigarettát ajánl fel.

A kisebb kihágások esetén (a közösségi munkáról való rendszeres elmaradás, kisebb lopások, komolyabb sérüléssel nem járó verekedések, a család inzultálása) a falu igyekszik a saját hatáskörében dönteni. Komolyabb esetekben (súlyosabb személyi sérüléssel járó verekedés, ha a vádló és a sértett nem ugyanahhoz a faluhoz tartozik, ha a kihágás nem a faluban történt, vagy ha a sértett ezt külön kéri) az állami igazságszolgáltatás járásközpontban székelő helyi képviselője (*juez menor*) bírósági tárgyalás keretében dönt a bírságról és a kártérítésről. A legsúlyosabb esetekben (például gyilkosság, lőfegyver használata) a terület gazdasági és politikai központjában, Huejutlánban székelő bíróság elé viszik a vádlottat.

A falubeli és a falun kívüli döntési szint közötti jellegzetes különbség, hogy a járás-központban a bírságot – a letöltendő szabadságvesztés mellett – mindig pénzben kell kiegyenlíteni, míg a falu vezetői azt főként pálinkában szabják meg.

Pachiquitlában a kihágások döntő többsége részeg állapotban elkövetett verekedés, a feleség és a családtagok inzultálása, illetve a közösségi munkáról való távolmaradás. Az összetűzések veszélyét csökkenti, hogy a munka utáni közös italozások előtt és az ünnepekkor mindenkinek otthon kell hagynia a bozótvágó kését, nehogy részegen maradó sérüléseket okozzon. Verekedés esetén az erre feladatra kijelölt tisztségviselők (*policias*) az illetőt bezárják a falu főtere mellett lévő, kőből épített egyszatú börtönbe, hogy „józanodjon ki”. A falu demokratizmusára jellemző, hogy három évvel ezelőtt a falu védőszentjének ünnepén azt a részegen másokat inzultáló bírót is börtönbe zárták és megbüntették, aki az egész ünnepet szponzorálta. A vétséget elkövetőnek másnap meg kell jelennie a tisztségviselők előtt, akik kétfajta bírságot határoznak meg. De ugyanígy mindennapos dolog, hogy a falu vezetője annak a földjén dolgozik alkalomszerűen bérmunkásként, akinek az ügyében döntenie kell. Mivel megsértette a közösségi normákat, ezért bírságot kell fizetnie a közösségnek. Ezt minden esetben pálinkában szabják meg, és a büntetés súlyosságától függően általában egy és húsz liter pálinka között változhat. A károsult pedig maga döntheti el, hogy pénzben vagy pálinkában kéri-e a tisztségviselők által számára megszabott jóvátételt. A büntetés mértékét enyhíti, ha valaki részegen követett el kihágást, mivel az illető ekkor nem tudta, mit csinál. Mivel Pachiquitlában már nem készítenek tradicionális módon pálinkát, ezért a vádlottnak el kell mennie a boltba, pénzért megvennie az alkoholt, majd elvinnie a falu tisztségviselőinek. Az alkoholt ezután a falu vezetői, az egybegyűlt emberek – a kihágást elkövetővel és (férfi esetében) a sértettel együtt – elfogyasztják, és gyakran közösen részegednek le.

Szintén pálinka a bírság, ha egy felnőtt, önálló lakhellyel rendelkező egészséges családfő nem jelenik meg a hetenként egyszer tartott közösségi munkán, amikor a faluból kivezető ösvényeket tisztítják meg, az iskola költségeire elkülönített földet művelik, vagy a falu közös tulajdonába tartozó épületeket építenek. Ekkor a büntetés a munka hosszától függően általában félnapi vagy egynapi munkabérnek megfelelő 2–5 liter pálinka. Az így összegyűlt alkoholt a munkán részt vevők közösen isszák meg. Mivel a falutól távol végzett időszakos munkák miatt évről évre egyre többen hiányoznak a közösségi munkákról, és a családtagok gyakran nem tudják helyettesíteni őket, ezért 20–30 liter alkohol is összegyűlhet egy-egy alkalommal.

Paradoxnak tűnhet, hogy valaki, aki részegen a közösség értékrendje szerint büntendő cselekményt követett el, a büntetést, azaz az alkoholt a megbírságolóival közösen kell elfogyasztania, melyet gyakran újabb közös lerészegedés követ. A pénzgazdálkodás általánossá válása előtt jellemző volt, hogy a büntetést a luxuscikknek számító és a közösségi szórakozásra, ünnepekre, rítusokra készített, másra nem használható, éppen ezért a tisztelet kifejezésére a férfiak között leginkább alkalmas helyileg készített pálinkával kellett kiegyenlíteni. Ez a gyakorlat azonban nem csupán a tradíciókhoz való ragaszkodás feltételezése révén, hanem az alkohol és a pénz szimbolikus értéke közötti különbség figyelembe vételével érthető meg. A nahuák értelmezésében a büntetés oka, hogy a bűnös tetteivel vétett a közösség etikai normái ellen, nem adta meg az elvárható tiszteletet a közösség tagjainak. A büntetés célja a tisztelet gesztusának nyilvános, közösség előtti kikényszerítése, majd annak kölcsönös gyakorlása. Az egy-két napos

börtönbüntetés során a vádlott fizikailag és szimbolikusan is elkülönül a közösségtől (nem vehet részt annak életében, gyakran a családja sem visz neki ételt, mivel a börtön a falu főtere mellett található, ezért közszemlére van téve). A pálinka felajánlása és a közösség tagjai által történő elfogadása – azaz a tisztelet kölcsönös gyakorlása – egyben a visszafogadás gesztusa is. A pénzgazdálkodással az utóbbi évtizedben szembesülő nahua családok számára a pénz olyan eszköz, amely – Bourdieu szavaival – „ránézésre már nem árulja el lehetséges használatát” és „közvetlenül már semmilyen élvezet nem származik belőle”. „A papírpénzzel már nem dolgokat, hanem jelek jeleit tartjuk a kezünkben [...] amely bárhol, bárki által bármilyen cselekvésre felhasználható” – írja a francia szociológus (Bourdieu 1990:52). Pachiquitlánban a pénz és a tisztelet megadása azonban közvetlenül már nem kapcsolható össze, és képtelen dolognak tűnne, ha egy bűnös a pálinkára fordítandó pénzt “fillérenként” szétosztaná az egybegyűlteknél, hogy költse az el saját belátásuk szerint. Egy ilyen gesztus éppen nem a konfliktusok szimbolikus feloldását segítené elő. A pénzt nem lehet közösen „elfogyasztani”, Pachiquitlánban pénzt csak tanúk jelenlétében kölcsönadnak, de sosem ajándékoznak. Ugyanezt az önmagában talán paradoxnak tűnő logikát figyelhetjük meg a falubelieknek abban a magyarázatában, mely szerint a pénzbírság arra utalna, hogy a közösség a vádlott családjától közvetlenül a gyógyszer, a ruházat vagy a földművelési eszközök megvásárlásához létfontosságú pénzt veszi el.

A leírtakból következően a tisztségviselők szinte naponta fogyasztanak több-kevesebb pálinkát. Viszonyítási alapként 1999 márciusában az 1240 fős falu mintegy 240–250 – a 60. életévét még be nem töltött és folyamatosan a faluban tartózkodó – tisztségre kötelezhető felnőtt férfija közül 45-en töltöttek be különböző feladatokat a *cargorendszer* hierarchiájában. Így átlagban 5 évente újabb és újabb tisztségeket kell vállalniuk a felnőtt férfiaknak.³

Mindennapi munka, energia és versenyhelyzet

Az 1990-es évek elejére az utóbbi két évtizedben bekövetkezett demográfiai robbanás következtében földhiány lépett fel. A falu tulajdonába került összes földet művelés alá vonták, a felnövő fiúk apai örökségként kapott töredékpárcelláját a falu a saját tulajdonában lévő *ejidoföld*ből már nem tudta kiegészíteni. A földhiány okozta feszültségek egyrészt növelték a városokba történő elvándorlás mértékét. Másrészt az egyéb bérmunkalehetőség híján a faluban maradt, töredékpárcellákon dolgozó fiatalok pénzkeresetének egyetlen módja lett, hogy megmaradt szabadidejükben egy nagyobb földterülettel rendelkező falubelijük földjén dolgozzanak. Mivel ezeknek a több szabadidővel rendelkező fiataloknak már nincs szükségük arra, hogy munkájukért munkával fizessenek, a pénzgazdálkodás pedig egyre inkább elterjedt, ezért az addig főként kalákában vagy terményért végzett munkával szemben az 1990-es években egyre hangsúlyosabbá vált a bérmunka. Ugyanakkor azokban a családokban, ahonnan a fiatal fiúk a városba költöztek, a család saját keretein belül már nem tudja megoldani a munkaerő biztosítását. Nagyobb létszámú munkaerőre különösen az irtásos égetéses módszerrel művelt területek megtisztításakor, a kukorica, bab és csilipaprika vetésekor, a növények gazolásakor és betakarításakor, illetve a cukornád vágásakor és a cukor elkészítésekor van szükség. Ilyenkor

nehéz bér munkásokat (*peón*) fogadni, mivel ezeket a munkákat a falu minden lakosa közel hasonló időben végzi. A szabad munkaerőért folyó harc során előnyben voltak, akik kiterjedt rokonsági, komasági kapcsolatokkal bírtak, illetve akik úgy mond „megadták a tiszteletet” a munkásaiknak, vagyis a munkabér mellett az étel mellett pálinka felajánlásával egészítették ki. Mivel a munkabér növelésére a családok anyagi helyzete miatt nincs mód, bevált gyakorlat lett, hogy a munkaadók az egyre több pálinka felajánlásával igyekeznek munkaerőt szerezni. A munkaadónak (*patrón*) a déli pihenőkor és a munka befejeztével a kukoricából készült ételek és a kávé mellett már alkohollal is meg kellett kínálni a munkásait. A faluban 1999-ben már általános szabály volt, hogy a gazdák minden munkásnak két *topo*, azaz megközelítőleg két deci pálinkát ajánlottak fel naponta. A munkaadó így amellett, hogy kiegyenlíti a 8-10 óra fáradtságos, tűző napon végzett munka ellenértékét a munkadíjjal, pótolta a jelenlévők „energiavesztését” is, és biztosította azt az erőt, ami a munka elvégzéséhez szükséges. Erőn, energián elsősorban a „vér erejét” (*chicaualistli*) értik a nahuák. A kettős léleképzet szerint a nahuák a betegségeket nem közvetlen szervi bajokra, hanem a vérben keringő és a testet betegség során elhagyó lélekrész, *tonali* meggyengülésére vezetik vissza, amelyet a normális testhőmérséklet megváltozása is jelez. A lélek erejét a rituális felajánlások mellett elsősorban a kukoricából készült bőséges és meleg ételekkel (*tortillalepény, tamal*) lehet biztosítani, mivel a kukorica magában hordozza a növényt a nahuáknak adó kultúrhis, Chicomexochitl lelkét (Szeljak 1999: 135–137). A pálinka mértékletes fogyasztását – mely a testbe jutva hőérzetet kelt, és csökkenti a napi munka utáni fáradtságot – szintén egyfajta „lélekerősítőként” értelmezik, amely hozzájárul a fáradt test regenerálásához. Ebben a kontextusban sört nemcsak azért nem ajánlanak fel, mert drága, hanem kisebb alkoholtartalma miatt kevesebb erőt, energiát (*chikaua*) biztosít.

Deviancia, együttműködés, társadalmi kategóriák

Az alkoholfogyasztással kapcsolatos társadalmi kategorizálások nemenként változnak. A nők esetében az alkoholfogyasztás – akár nyilvánosan, akár rejtett módon történik – a deviancia, a „piszkosság” és antiszociális viselkedés jele. Kivételt csupán a nők gyász és temetés alkalmából történő, a női vallási specialisták rítus alatti fogyasztása, illetve a bér munka esetén, a fáradtság legyőzése érdekében elfogadott kevés pálinka jelent.

A férfiak esetében a pálinkafogyasztással kapcsolatos deviancia egy megváltozott kontextusban értelmeződik. Minden esetben antiszociálisnak minősül, ha valaki magányosan fogyaszt pálinkát. A közösségi fogyasztás ezzel szemben a társadalmi szolidaritás nyilvános és elvárt gesztusának minősül. A falubeliek a közösségi normák betartása alapján három csoportra osztják a férfiakat, melyek csak részben felelnek meg a tagok vagyoni helyzetének.

1. *Akik nem isznak, és nem ajánlanak fel alkoholt.* Ide a felnőtt és egészséges férfiak közül elsősorban annak a hat családnak a férfi tagjai tartoznak, akik az utóbbi évtizedben a területre érkező észak-amerikai protestáns prédikátor hatására megtértek. Ők a tradicionális vallási képzeteken alapuló és pálinka felajánlással járó rítusokat bálványimádásnak, a pálinkát pedig az ördög italának tekintik, aki így szerzi meg magának a tudatlanságban élők lelkét. Esetükben fontos szerepet kap az egyéni anyagi gyarapodás és

jólét biztosítása, a katolikus szentekhez kötődő gyakori ünnepeket a munkától eltávolító felesleges időtöltésnek tekintik. Komásági kapcsolataik egyre inkább a vallási közösségen belülről korlátozódnak. Ők a közösség periferiájára kerültek, a helyi magarázat szerint „nem adják meg a tiszteletet”, „nem beszélgetnek” a többiekkel. A katolikusok veszélyt látnak a protestáns szekták terjeszkedésében, mely megosztja a közösséget, és belső vitákra ad okot.

2. *Ákik már nem dolgoznak, de megművelik a földjüket, és eltartják a családjukat.* Saját becslésem szerint a pachiquitlai férfiak mintegy 70 százaléka ebbe a kategóriába tartozik. Ez a kategória azokra utal, akik a nahuák megfogalmazása szerint hajlandóak „a másikkal beszélgetni”, azaz pénzük egy részét alkoholra fordítva folyamatosan megerősíteni szövetségi kapcsolataikat akár a falubeliekkel, akár a szinkretikus vallás panteonjába tartozó természetfeletti lényekkel. A társadalmilag jól integrált, szolidaritási hálók kiépítésére törekvő férfiakat jelenti, akik hajlandóak mind felajánlani, mind elfogadni a pálinkát, emellett gondosan művelik a földjüket, és kapcsolataik folytán krízishelyzetekben is el tudják tartani a családjukat.

3. *Ákik már nem dolgoznak, elhanyagolják a földjük művelését, és családjukat nem tudják eltartani.* Ebbe a csoportba azok az alkoholisták kerülnek, akiknek már a közérzetük javítása miatt mindennapi szükségletté vált az ivás. Gyengeségük miatt egyre kevésbé tudják megművelni a földjüket, vagy bérmunkásnak elszegődni. Családjukat elhanyagolják, ruházatuk piszkos. Mivel nincs pénzük, ezért már nem ajánlanak fel alkoholt, csupán elfogadják azt. Szolidaritási kapcsolataik meggyengülnek, komásági kapcsolataikat nem tudják ápolni, nem segítenek nekik a földművelési munkákban, és nem adnak nekik kölcsön. Akkor is részegek, amikor a többiek a mindennapi munkájukat végzik. Ők társadalmilag szintén deviánsnak minősülnek, mégsem rekesztődnek ki teljesen. A közösség velük kapcsolatos attitűdjét befolyásolja, hogy a falubeliek nem vonnak közvetlen kapcsolatot az alkoholizmus kialakulása és a rendszeres alkoholfogyasztás között. Az egyéb betegségekhez hasonlóan az alkoholizmust is az irigység okozta mágikus támadás következményének tartják. A róluk szóló elbeszélésekben visszatérő toposz, hogy valamikor rendezett, jó anyagi körülmények között éltek, és éppen ezért lettek mágikus támadás áldozatai. A vallási képzetek szerint a *tetlachiujketl* az illetőről készült bábút pálinkában áztatta, és hasonlósági mágiával elérte, hogy az ne tudjon ellentmondani a folyamatos invitálásoknak. Az alkoholizmus elkerülése így elsődlegesen nem az egyéni akaraterő függvénye, hanem a rontás feloldására hivatott vallási specialista, a *tlatmatijketl* eredményes tisztítórítusának következménye.

Vallási képzetek és alkoholfogyasztás

A pálinka felajánlása és fogyasztása a nahuák vallási gyakorlatának, a szokásnak (*costumbre*) a legfőbb morális alapelveire is utal. A felületes katolikus térítés következtében a prehiszán és keresztény képzeteket is magában ötvöző vallás esetében a bibliai magarázatok és keresztény tanítások is hozzáigazodtak a szokás szemléletéhez. A nahuák az emberek és a természetfeletti lények közötti kapcsolatot az emberek egymás közötti viszonyaihoz hasonlóan értelmezik, az elsődleges cél itt is a kölcsönösségen alapuló együttműködés. A természetfeletti lényeket – legyenek azok katolikus vagy prehiszán eredetűek –

antropomorfokként képzelik el, akik emberi vágyakkal és szükségletekkel rendelkeznek. A föld termékenységéért, az eső elhozataláért végzett munkájuk során elfáradnak, ilyenkor szeretnek jót enni, inni, vigadni. A forrásoknál, a szent hegyek tetején, a termőföldön és a házioltárnál végzett rituális felajánlások fontos eleme a „melegséget” és ezáltal erőt adó gyertya, kopálfüst, dohány, az ételek és italok, így a pálinka felajánlása is (Signorini–Lupo 1989:92–93). Bármely közös fogyasztás előtt a falubeliek az első néhány csepp pálinkát a földre öntik, mivel a Földanyának is felajánlanak belőle, aki az élelmnövények vagy a pálinka alapanyagának, a cukornádnak a táplálása során elfárad. Ha az esős évszak kezdetekor, június folyamán, a kukoricamagok elvetése utáni hetekben nem akar esni, a sámánok a falu templomában megtartott rítus során – titokban tartva azt a járásközpontban élő katolikus pap előtt – a szájukból pálinkát köpnek a falu védőszentjének, Szent Péternek a faszobrára, hogy legyen elég ereje esőt hozni a területre. A nahuák értelmezése szerint Szent Péter a kezében lévő kulccsal képes kinyitni az égbolton azokat a kapukat, ahonnan az eső érkezik a földre, de a sok munka miatt időnként elhagyja az ereje.

Bár a nahua sámánok ismerik a Santa Rosának nevezett marihuanát, rituális imáik és gyógyításaik során csak pálinkát fogyasztanak. Ez segít a természetfeletti lényekkel történő kapcsolat felvételében – a sámán így „jobban beszél”, és „könnyebben meghallják az imáját”. A tisztelet jeleként a rítusok végső szakaszában – az emberek közötti kapcsolathoz hasonlóan – minden jelenlévőnek az oltárra érkező természetfeletti lényekkel együtt ételt és pálinkát kell fogyasztania. A helyiek között viccesen néha szenteltvízzé átkeresztelt pálinka a kopálfa meggyújtott kergével együtt hozzájárul a tér megszenteléséhez is.

A pálinka mértékkel történő fogyasztását a bibliai szövegek nahua értelmezése is legalizálja. A 16. századtól kezdve a katolikus térítés egyik legnagyobb problémája volt, hogy hogyan lehet az alapvető katolikus hittételeket, morális elveket, bibliai történeteket az indiánok számára érzékletesen és érthetően elmagyarázni (Burkhart 1989). A bibliai történetekben konkrétan és metaforikus értelemben gyakran megemlített bor alapja, a szőlő nem található meg a Huasteca hidalgüense területén. A spanyol nyelvű bibliában bor jelentésű *vino* szót, amely a nahuatl nyelvbe is átkerült, a térítés során a tradicionálisan előállított erjesztett italokra és a cukornád meghonosodásával később a desztillált pálinkára is alkalmazták. A nahuák mai elképzelése szerint a kánai menyegzőn Jézus a vizet csodálatos módon pálinkává változtatta át.

A cukornád termesztése s a pálinka készítése mitológiailag is megalapozott. A nahua mítoszok szerint a cukornád termesztését Jézus egykor Keresztelő Szent János felügyeletére bízta. Mivel az akkori emberek falánk módon folyton letörték az édes levű cukornádszárakat, ezért a szent kérte Jézustól, hogy más növénynek lehessen a védőszentje. Így megkapta az erős csilipaprikát, a cukornád pedig Szent Józsefé lett – a szent napja a cukornád aratásának időszakára esik –, ő készítette az emberek számára az első pálinkát is.

A közösségi alkoholfogyasztás egyik szélsőséges esete a katolikus naptár szerint megtartott karnevál. A karnevál „feje tetejére állított világában” zajló táncok, együttlétek során fontos szerepet kap az agresszió, az erő szimbolikus bemutatása, amely mértéktelen alkoholfogyasztással jár együtt. A falu férfi tagjai ekkor hat napon keresztül maszkokban, nőknek, szörnyeknek, mesztic férfiaknak öltözve házról házra járnak. A területen

jellegzetes *huapango* zenére minden háznál táncolnak, a vendéglátó pedig pálinkával fizet nekik. A karnevál a vad, féktelen és félelmetes, a katolikus egyház által az ördöggel azonosított bagolyember (tlakatekolotl) ünnepe, a tánc és az alkohol fogyasztása az ő tiszteletére történik (Burkhart 1989:41; Báez-Jorge – Gómez Martínez 1988). „*Neki is meg kell adni a tiszteletet, mert különben megbetegíthet minket*” – jelezték a nahuák szinkretikus vallási képzeteik egyik legfontosabb elvét. A természetfeletti lényeket nem látják el morális abszolútumokkal, céljuk nem a veszélyes, gonosz lények elűzése, hanem a rituális együttműködés által a velük való harmónia kialakítása.

A halottvirrasztásokon minden gyászoló férfinak egy liter pálinkával, egy doboz cigarettával és a halotti torhoz szükséges kukoricával, babbal kell a halottas házhoz érkeznie. A házioltár előtt felravatalozott halott hideg lelke a halálesetet követő virrasztás során még a házban bolyong, és haragos, mivel el kell hagynia megszokott környezetét. Ilyenkor az egybegyűlteknél ki kell fejezniük a tiszteletüket a halott iránt, és ételt, pálinkát kell felkínálni neki, majd közösen enni és inni vele. A másnapi temetés alkalmával szintén pálinkát locsolnak a kiásott sírgödörbe. A pálinka a magyarázatok szerint abban is segít, hogy a napi nehéz munka után az egybegyűlteknél legyen elég erejük fent maradni az éjszakai virrasztás és a másnapi temetés során. Ez egyike azon kivételes alkalmaknak, amikor a nők is szabadon ihatnak alkoholt, mivel a haragos lélek „hidegséget” adva a jelenlevőknek, legyengítheti a lelküket. Ezért a virrasztáson részt vevők a hőérzettel járó alkoholfogyasztással igyekeznek a lélek erejét biztosítani, a betegek és nyílt sebbel rendelkezők pedig igyekeznek elkerülni a halottas házat.

A járásközpontban élő pap csak évente két alkalommal jön ki a faluba, ekkor misét tart, sorban megkereszteli az abban az évben született gyermekeket és összeadja a házasulandókat. A katolikus egyház elfogadó álláspontot képvisel a mértékletes alkoholfogyasztással kapcsolatban. A tradicionális vallási specialisták által vezetett prehispán eredetű rítusokkal ellentétben a katolikus ünnepekhez kötődő nyilvános szertartásokon a pálinkafogyasztás nem jelenik meg. A szertartás után megtartott ünnepeken – főként a falu védőszentjének, Szent Péternek az ünnepén – azonban központi szerepet kap.

Társadalmi változások Pachiquitlában az 1990-es évek második felében

Az utóbbi évtized változásai fokozatosan megrendítették a faluban az egyenlőség ethoszát. A nagyobb vagyoni különbségek kialakulásának alapjává a falu nyitottabbá válása és a migráció beindulása, illetve a nahua családoknak anyagi támogatást nyújtó állami projektek bevezetése vált. A Mexikóvárosban dolgozó, majd a faluba visszatérő fiatalok új életmódbeli mintákat is elsajátítottak. Addig ismeretlen vállalkozói szemlélettel megtakarított pénzükhöz árut vettek, és a terület piaci rendszerén belül faluról falura járva kereskedtek, vagy kis vegyeskereskedéseket nyitottak a faluban. Az 1990-es évek második felében új állami projekteket is bevezettek a területen. Közülük a legfontosabb a Progresá (Programa de Educación y Salud) volt.⁴ Mivel a program által nyújtott támogatás megfelelő vásárlóerőt biztosított, egyre több bolt nyílt a faluban. 1996-ban bevezették az áramot, megjelentek a televíziók, a falubeliek a televízió műsorai és főként a reklámok által fogyasztási szokásokat ismertek meg. Megindult az anyagi javak nyilvános

felhalmozása, a faluban a vagyoni különbségek egyre érzékelhetőbbek lettek, kőházak épültek, magnót, televíziót, hűtőszekrényt vásároltak. Az anyagilag és az érvényesüléshez szükséges kulturális tudás alapján egyre inkább polarizálódó közösségben még inkább megnőtt az irigység okozta mágikus támadások veszélye, és még fontosabbá vált az egyenlőség ethoszának és a tiszteletnek a nyilvános kifejezése. Így a gazdaságilag megerősödött családoknak gyakorta kell felajánlaniuk pálinkát a közösségben. Ugyanakkor ezek a fiatalok egyre inkább döntéshozó szerepbe szeretnének kerülni a falun belül. Mivel életkoruk miatt nincs lehetőségük arra, hogy a falu vezetői legyenek, politikai pártok (főként a több mint 70 évig kormányzó PRI) képviselőjeként igyekeznek befolyást szerezni, az embereket maguk mellé állítani, és a szavazataikat biztosítani. „*Tudni kell manipulálni az embereket*” – magyarázta egy, a járás politikai elitjével jó kapcsolatban lévő fiatal. Ennek érdekében a rokonsági és komasági rendszeren belüli és kívüli intenzív szövetségi kapcsolatok kiépítésére törekednek, melynek fontos eleme a pálinka felajánlása.

Összegzés

A tanulmány elején a pálinkaforgalmazás korlátozásával kapcsolatban leírt modernizációs és kulturális érvek számos ponton hasonlóságot mutatnak az alkoholfogyasztást érintő és az 1960-es évek második felétől egyre intenzívebb társadalomtudományi vitákkal is (Mandelbaum 1965; Room 1984; Heath 1988). Az eltérő kutatási módszerekből és problémaszemléletből adódóan a pszichológusok, epidemológusok gyakran felróják az antropológusoknak, hogy tanulmányaikban leegyszerűsítik és minimalizálják az alkoholfogyasztásból eredő problémákat. Főként a nyilvános, közösségi alkoholfogyasztás mintáit tanulmányozzák, annak a közösség életében betöltött integratív, kohéziós szerepét emelik ki, és túlhangsúlyozott funkcionalista megközelítésük miatt figyelmen kívül hagyják az „egyen agóniáját” és az alkohol romboló hatását.

Ezzel szemben az antropológusok leginkább azt hangsúlyozzák, hogy a kutatás során érdemes szétválasztani, hogy valaki magának az alkoholizmusnak mint szenvedélybetegségnek a kialakulását és romboló hatásait kutatja, vagy az alkoholfogyasztás mintáit vizsgálva akar többet megtudni egy közösségről (Douglas 1988). Maga a közösségi fogyasztás kultúráként változó mintákat követ, és az antropológiai írások többségének középpontjába ezeknek a mintáknak az elemzése kerül. A kutatás során pedig igyekeznek a vizsgált közösség értékszemlélete alapján értelmezni, hogy az mit tart deviáns vagy elfogadott alkoholfogyasztásnak.

Mint említettem, terepmunkám során gyakorta szembesültem az alkoholizmus pusztító hatásaival a faluban, mely leginkább a családon belüli agresszióban, a napi munka elhanyagolásában és az elszegényedésben érhető tetten. Az is nyilvánvaló, hogy a főként az alkohol integratív szerepét kihangsúlyozó elemzésem „férfiközpontú”, mivel a nemek szerint mereven tagolt társadalomban leginkább ezt figyelhettem meg, és egy, a nők szemszögéből folytatott elemzés valószínűleg más elemeket hangsúlyozott volna ki. Kulturális szempontból az alkohol a pachiuitlai férfiak között a másikkal való együttműködési készség és az egyenlőség ethoszának folyamatos megerősítésére szolgál. A természeti környezet szeszélyeinek és a betegségeknek kiszolgáltatott földművelő nahua családokban a biztonság megteremtésének legfontosabb eleme a szolidaritási hálók ki-

építése, melyek erejét a mindennapi együttműködés mellett szimbolikusan a pálinka felajánlásának és fogyasztásának rendszere biztosítja. Éppen ezért aki nem hajlandó pálinkát inni, az marginalizálódik. Érdekes újra kihangsúlyozni, hogy a nahuák az alkoholfogyasztást – legalábbis a helyi körülmények között „mérsékeltnek” számító fogyasztók esetében – a többségi társadalom véleményével szemben nem tekintik „pénzkidobásnak”, hanem a szimbolikus tőke megteremtésének és megerősítésének egy közösségileg elfogadott módjaként tartják számon. A pálinka emellett az emberek közötti kapcsolatokhoz hasonlóan a természetfelettiekkel kialakított együttműködésnek is fontos eleme.

Természetesen figyelembe kell venni, hogy nem egy végtelenül formalizált nahua társadalomról van szó, ahol mindenki mindig merev szabályok és előre kitervelt stratégiák szerint viselkedik. A pálinkaivásnak ugyanúgy fontos eleme a közös szórakozás, a munka utáni pihenés, a gondok, fájdalmak elfelejtése, a magány feloldása.

Modernizációs szempontból felmerül a kérdés, hogyan lehet a pálinkafogyasztást mérsékelni a faluban. Drasztikus megoldásként az alkoholfogyasztást és annak kulturális kontextusát elutasító protestantizmus mutatkozik. Néhány Pachiquitla környéki faluban az észak-amerikai térítők jelentős eredményeket értek el. Ezekben a falvakban azonban megszorodtak a családon és közösségen belüli vallási és kulturális konfliktusok. A változást véleményem szerint a falu nyitottabbá válása, a migrációs tapasztalatok, illetve a televízió által sugallt magatartásminták széles körű elterjedése és hosszú távon az egyre nagyobb anyagi különbségek kialakulása fogja jelenteni. Az iparilag előállított pálinka a régióban ma „etnikai ital”, mely a szegénységgel, és az „indián léttel” kapcsolódik össze, nyilvános fogyasztása szimbolikus határokat hoz létre a környékbeli meszticék és nahua indiánok között. Az alkoholfajták és a fogyasztás mintái a kulturális meszticizációknak az eltérő fokaira is utalnak. A városokból visszatért pachiquitlai fiatalok között már ma megfigyelhető, hogy csak a legszükségesebb alkalmakkor fogyasztanak pálinkát, egymás közt már a járásközpont mesztic férfiaihoz hasonlóan sört isznak, és egyre inkább megválogatják, hogy kivel és mikor érdemes együtt inniük. A jövőben az anyagi különbségek növekedésével és az individualizációval valószínűleg a szolidaritási szövetségek jellege és értéke is megváltozik, az alkoholfogyasztás által hitelesített szerződések hagyományát felváltja az „írott papiros”, mely együtt járhat a fogyasztási minták megváltozásával is.

JEGYZETEK

1. A tanulmány a mexikói Huasteca Hidalguense területén 1996-ban és 1999-ben végzett terepmunkám során összegyűjtött adatok segítségével készült. Itt szeretnék köszönetet mondani a kutatás támogatásáért a Magyar Ösztöndíj Bizottságnak és a mexikói külügyminisztériumnak (Secretaría de Relaciones Exteriores), illetve a mexikóvárosi Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social (CIESAS) szociálintropológiai intézetnek. Különösképpen köszönettel tartozom Pachiquitla lakóinak, akik befogadtak, és végig segítették a munkámat.
2. A tisztelet fogalmának értelmezését és az alkoholfogyasztásnak az interetnikus kapcsolatokban betöltött szerepét lásd Heat 1971; Lomnitz Adler 1991.
3. Fontos megjegyezni, hogy a migrációs folyamatok felgyorsulása és arányának évenkénti változása miatt ezek a számadatok csak megközelítő becslésre alkalmasak.

4. A központi kormányzat által az ország legszegényebb régióban beindított program havonta szabadon felhasználható pénzüsszeghez juttatja az indián családokat. A támogatás mértéke a gyerekek száma alapján változik, feltétele, hogy a gyermekek és a szülők meghatározott időközökben jelenjenek meg az orvosi vizsgálatokon, és a gyerekek vegyenek részt az iskolai oktatásban. A tradicionális nemi szerepektől eltérően az állam a pénzt közvetlenül az anyáknak juttatja, „nehogy a férfiak pálinkára költhessék azt”.

IRODALOM

BÁEZ-JORGE, FÉLIX – GÓMEZ MARTÍNEZ, ARTURO

1988 *Tlacatecolotl y el Diablo. La cosmovisión de los nahuas de Chicontepec.* México: SEC.

BOURDIEU, PIERRE

1990 Gazdasági gyakorlat és idő. Az algériai parasztok időkezelési attitűdjei. *In* *Időben élni. Történeti-szociológiai tanulmányok.* Gellériné Lázár Márta, szerk. 48–59. Budapest: Akadémiai Kiadó.

BURKHART, LOUISE M.

1989 *The Slippery Earth. Nahuá-Christian Moral Dialogue in the Sixteenth Century Mexico.* Tucson: The University of Arizona Press.

COHEN, ANTHONY P.

1989 *The Symbolic Construction of Community.* London: Routledge.

DOUGLAS, MARY

1988 *A Distinctive Anthropological Perspective.* *In* *Constructive Drinking: Perspectives on Drink from Anthropology.* Mary Douglas, ed. 3–15. Cambridge: University of Cambridge.

HEATH, DWIGHT B.

1971 *Peasant Revolution, and Drinking: Interethnic Drinking Patterns in Two Bolivian Communities.* *Human Organization* 30(2): 179–186.

1988 *A Decade of Development in the Anthropological Study of Alcohol Use.* *In* *Constructive Drinking: Perspectives on Drink from Anthropology.* Mary Douglas, ed. 16–70. Cambridge: University of Cambridge.

HERNÁNDEZ CUELLAR, ROSENDO

1982 *La religión nahua en Texoloc, municipio de Xochiatipan, Hgo.* México D. F.: INI – SEP–CIESAS. / *Etnolingüística* 51./

LOMNITZ ADLER, CLAUDIO

1991 *Alcohol y etnicidad en la Huasteca Potosina.* *In* *Cuextepan, lugar de bastamientos. IV encuentro de investigadores de la Huasteca.* Méndez Agustín Ávila – Jesús Ruvalcaba, coords. 107–116. México D. F.: CIESAS.

MANDELBAUM, DAVID G.

1965 *Alcohol and Culture.* *Current Anthropology* 6(3):281–293.

- MONTOYA BRIONES, JOSÉ DE JESÚS
1971 Estructura y función de la brujería. *América Indígena* 31(3):565–574.
- ROMUALDO HERNANDEZ, JOAQUIN
1982 Relaciones políticas entre indígenas y mestizos en Xochiatipan, Hgo. *Etnolingüística* 46. México D.F.: INI – SEP–CIESAS.
- ROOM, ROBIN
1984 Alcohol and Ethnography: A Case of Problem Deflation? *Current Anthropology* 25(2):169–191.
- RUVALCABA MERCADO, JESÚS
1990 El plan huasteca hidalguense: sus causas y consecuencias. In *La Huasteca: vida y milagros*, Ludka de Gortari Krauss – Jesús Ruvalcaba Mercado, eds. 197–209. México D. F.: CIESAS. / Cuadernos de la Casa Chata, 173./
1991 Tecnología agrícola y trabajo familiar. Una etnografía de la Huasteca veracruzana. México D. F.: CIESAS.
- SANDSTROM, ALAN R.
1991 *Corn is Our Blood. Culture and Ethnic Identity in a Contemporary Aztec Indian Village*. Norman and London: University of Oklahoma Press.
- SCHRYER, FRANS J.
1990 *Ethnicity and Class Conflict in Rural Mexico*. New Jersey: Princeton University Press.
- SIGNORINI, ITALO – LUPO, ALESSANDRO
1989 Los tres ejes de la vida. Almas, cuerpos, enfermedad entre los nahuas de la Sierra de Puebla. Xalapa: Universidad Veracruzana.
- SZELJAK GYÖRGY
1999 „A kukorica a lélek ereje”. Az egészség és betegség értelmezése egy mexikói nahua indián közösségben. In *Szimbiózis 8*. Kézdi Nagy Géza, szerk. 131–138. Budapest: Kulturális Antropológia Tanszék.
2000 Az összetorlódott idő. Tradíció és modernizációs változások egy mexikói indián közösségben. In *A megfoghatatlan idő*. Fejős Zoltán, főszerk., Szeljak György – Tasnádi Zsuzsa – Granasztói Péter, szerk. 118–135. Budapest: Néprajzi Múzeum /Tabula könyvek, 2./
- VIQUEIRA, CARMEN – PALERM, ÁNGEL
1954 Alcoholismo, brujería, y homicidio en dos comunidades rurales de México. *América Indígena* 14:7–36.

GYÖRGY SZELJAK

Drinking patterns in a Nahua village in Mexico

Drinking alcohol builds an important part of the everyday life of many people. Although we often think of it as a source of personal conflicts or crises its cultural role is at least as considerable. In every community there are several rules for who can drink what and with whom etc. These norms may often get into conflict with different subscriptions, especially in case of cultural contacts. This paper deals with the drinking patterns of a Nahua village in Mexico. It aims to describe the diverse interpretations the local inhabitants offer for it. Through this kind of analysis it will be possible to depict the crucial features of the community's norms, social composition and ritual practices. It can also help to understand why drinking has began to appear in a vast number of fields of the community's members' everyday life in the last two decades, not least because of the rapid cultural changes.